

СУЕЦЬКА КРИЗА 1956 РОКУ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

У статті аналізуються причини, перебіг та наслідки Суецької кризи 1956 р. Особлива увага звертається на політику США та СРСР напередодні та під час Суецької кризи.

This article describes reasons, course of events and consequences of the Suez Crisis of 1956. Considerable attention is paid to USA and USSR policy on the eve and during the Suez crisis.

Загальний хід подій під час Суецької кризи 1956 р. висвітлювався багатьма авторами. Серед праць сучасних російських дослідників особливо цінними для розуміння Суецької кризи є роботи М. Пеліпаса [3], М. Нарінського та Є. Пирліна. Політику США щодо Суецької кризи досліджували такі американські та ізраїльські дослідники, як І. Елтірес [7], Д. Тел [21] та П. Хехн [17].

Для кращого розуміння даної проблеми необхідно дослідити та критично переосмислити політику США та СРСР напередодні та під час Суецької кризи. Зокрема, автор даної статті має на меті: проаналізувати підходи наддержав до вирішення Суецького питання; з'ясувати, які цілі переслідували наддержави під час Суецької кризи; встановити, які фактори визначали позицію США та СРСР напередодні та під час Суецької кризи.

У 1950-х роках США і Велика Британія намагалися залучити якомога більше держав Близького Сходу до військово-політичних блоків. У лютому 1955 р. був створений Багдадський пакт у складі Великої Британії, Туреччини, Іраку, Ірану і Пакистану.

Радянський Союз був незадоволений створенням Багдадського пакту [5, с. 133-135]. Президент Єгипту Г. Насер також активно виступав проти розширення Багдадського пакту за рахунок залучення до нього інших арабських країн [1, с. 287; 303-304]. Негативне ставлення Єгипту до Багдадського пакту стало передумовою зближення між Москвою і Каїром.

Зближенню між СРСР та Єгиптом посприяло також небажання західних країн продавати зброю Єгипту. США та Велика Британія погоджувалися продати зброю Єгипту лише за умови приєднання до Багдадського пакту [18, с. 4]. Не маючи можливості купувати зброю на Заході, Єгипет почав активно цікавитися можливістю купівлі радянської зброї [1, с. 211]. СРСР погодився обговорити з Єгиптом питання продажу зброї [1, с. 277]. У вересні 1955 р. була підписана радянсько-єгипетська угода про поставки зброї Єгипту [1, с. 332]. Ізраїльський дослідник Р. Гінат стверджує, що за умовами укладеної угоди Єгипет мав отримати: 120-200 винищувачів МіГ-15, 30-50 бомбардувальників ІЛ-28, невелику кількість транспортних літаків, 200 середніх та важких танків, легку та важку артилерію, амуніцію, 2 ескадрених міноносця, 2 мінний тральщик, 3 підводних човни [16, с. 215].

Дана угода ознаменувала початок поширення радянського впливу на Близькому Сході і була сприйнята західними державами, як широкомасштабний виклик їх пануванню на Близькому Сході. СРСР завдяки укладанню угоди з Єгиптом вдалося так би мовити "перестрибнути" через "північний пояс" країн (Багдадський пакт), який був створений західними країнами саме для того, щоб унеможливити розширення сфери впливу СРСР на Близькому Сході [2, с. 471].

Адміністрація президента США Д. Ейзенхауера сподівалася повернути Єгипет до західної сфери впливу і не поспішала припиняти співпрацю з керівництвом Єгипту [21, с. 66].

Президент Єгипту Г. Насер протягом багатьох років планував спорудити дамбу на р. Ніл неподалік від м. Асуан. Але Єгипет не міг власним коштом реалізувати даний проект і потребував зовнішньої фінансової

допомоги. Адміністрація Д. Ейзенхауера вважала, що участь США у фінансуванні будівництва Асуанської дамби і посередництво у врегулюванні арабсько-ізраїльського конфлікту буде сприяти налагодженню американсько-єгипетських відносин і перешкоджатиме СРСР розширювати свою сферу впливу на Близькому Сході [22, с. 40].

У грудні 1955 р. уряд США, Великої Британії і керівництво Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) домовились спільно профінансувати проект будівництва Асуанської дамби [8, с. 1050].

США планували добитися мирного врегулювання конфлікту між Єгиптом та Ізраїлем. Державний секретар США Дж. Даллес 26 серпня 1955 р. презентував проект мирного врегулювання відносин між Єгиптом і Ізраїлем, що отримав назву "план Альфа" [9, с. 378-380]. Спроби США за допомогою дипломатичних методів добитися підписання мирної угоди між Єгиптом і Ізраїлем не увінчалися успіхом. Обидві сторони конфлікту не мали бажання йти на взаємні поступки [13, с. 342-343].

Після провалу "плану Альфа" США вирішили змінити політику щодо Єгипту [21, с. 66]. Наприкінці березня 1956 р. Д. Ейзенхауер затвердив програму жорстких заходів економічного і політичного тиску на Єгипет. Зокрема, США тимчасово призупинили обговорення питання про фінансування будівництва Асуанської дамби. Адміністрація Д. Ейзенхауера намагалася продемонструвати президенту Єгипту Г. Насеру, що він не може одночасно співпрацювати з СРСР і користуватися режимом найбільшого сприяння з боку США [13, с. 409-421].

Міністр закордонних справ СРСР Д. Шепілов під час свого візиту до Каїру на початку червня 1956 р. запропонував допомогу Єгипту в будівництві Асуанської дамби [13, с. 754-756].

19 липня 1956 р. США офіційно оголосили, що не будуть брати участь у фінансуванні будівництва Асуанської дамби. Вашингтон мотивував свою відмову тим, що Єгипет не може виділяти достатню кількість коштів необхідних для успішної реалізації проекту спорудження Асуанської дамби [10, с. 188]. Керівництво США сумнівалися, що Єгипет спроможний одночасно купувати велику кількість зброї у СРСР і фінансувати будівництво Асуанської дамби [20]. 23 липня 1956 р. МБРР заявив, що відмовляється фінансувати будівництво Асуанської дамби [21, с. 67]. Реакція Єгипту не примусила себе довго чекати. Президент Єгипту Г. Насер залишившись без економічної допомоги США і Великої Британії, вжив заходів у відповідь і 26 липня 1956 р. оголосив про націоналізацію компанії Суецького каналу.

Президент Г. Насер націоналізував компанію, яка належала Великій Британії та Франції для того, щоб продемонструвати свою незалежність від європейських колоніальних держав і помститися їм за те, що вони відмовилися від обіцянки надати економічну допомогу Єгипту. Президент Г. Насер хотів, щоб прибутки від експлуатації Суецького каналу залишалися в Єгипті [17, с. 27].

Велика Британія та Франція були незадоволені націоналізацією Суецького каналу тому, що вони були власниками значної частини акцій даної компанії. Наці-

аналізація Суецького каналу була відчутним ударом по статусу і престижу Великої Британії та Франції в арабському світі [7, с. 189-190].

Ізраїль планував скористатися міжнародною кризою, викликаною націоналізацією Суецького каналу, для реалізації своїх власних стратегічних цілей. По-перше, Ізраїль хотів ліквідувати введenu Єгиптом у 1950 р. заборону на проходження ізраїльських суден через Тиранську протоку. По-друге, Ізраїль хотів захопити частину Палестини, яка залишилася в арабських країн після війни 1948 р. і покласти край вилазкам палестинських бойовиків із сектора Газа. По-третє, Ізраїль хотів підірвати боєздатність єгипетських збройних сил ще до того, як вони встигнуть освоїти нову радянську зброю. Ізраїль розраховував, що в разі падіння режиму Г. Насера будуть денонсовані домовленості про купівлю Єгиптом зброї у Чехословаччини [7, с. 184; 196-197].

Велика Британія і Франція планували вирішити Суецьке питання за допомогою воєнної сили [14, с. 39-41; 60-62]. США були проти застосування сили проти Єгипту і віддавали перевагу дипломатичним методам вирішення Суецького питання [14, с. 62-88]. США намагалися переконати Велику Британію і Францію не починати військові дії проти Єгипту, доки не будуть вичерпані всі можливості для мирного врегулювання Суецької кризи [14, с. 69-71; 77-78]. США попереджали своїх союзників, що у разі агресії проти Єгипту арабські країни можуть припинити постачання нафти до країн Західної Європи. Крім того, існував ризик втручання СРСР у події на Близькому Сході. Держсекретар США Дж. Даллес запропонував скликати міжнародну конференцію для вирішення Суецького питання [14, с. 94-99].

СРСР заявив, що Єгипет має законне і суверенне право націоналізувати Суецький канал. СРСР наголошував на тому, що питання забезпечення свободи судноплавства по Суецькому каналу регулюється Константинопольською конвенцією 1888 р. і націоналізація Суецького каналу не загрожує свободі судноплавства. Крім того, Єгипет неодноразово заявляв, що буде суворо дотримуватися конвенції 1888 р. [1, с. 120-126].

В Лондоні з 16 по 23 серпня проводилася конференція країн, які користувалися Суецьким каналом. В роботі конференції взяли участь делегації 22 держав, в тому числі США та СРСР. Єгипет відмовився брати участь в Лондонській конференції. Держсекретар Дж. Даллес 20 серпня 1956 р. вніс на розгляд цієї конференції пропозиції щодо врегулювання Суецького питання. "План Даллеса" передбачав створення міжнародного органу, який повинен був управляти Суецьким каналом та забезпечувати його нормальне функціонування. До складу даного управління повинен обов'язково входити Єгипет. Передбачалося провести переговори з Єгиптом для того, щоб заручитися його згодою на створення даного органу управління каналом [6, с. 128-129].

Більшість учасників Лондонської конференції підтримали "план Даллеса". СРСР висловився проти. Був сформований комітет з п'яти членів на чолі з прем'єр-міністром Австралії Р. Мензісом для подальших переговорів з керівництвом Єгипту. Переговори комітету п'яти з президентом Г. Насером були безрезультатними. Г. Насер пропонував скликати міжнародну конференцію для перегляду конвенції 1888 р. про свободу судноплавства по Суецькому каналу [3, с. 562].

Велика Британія і Франція вельми скептично відносилися до перспектив мирного вирішення Суецької кризи. Військові відомства обох держав почали розробляти план спільної воєнної операції проти Єгипту. Велика Британія і Франція розраховували за допомогою воєн-

ної сили повернути собі контроль над Суецьким каналом і повалити режим президента Г. Насера [7, с. 194].

США не полишали надій вирішити Суецьке питання за допомогою дипломатичних методів. Держсекретар Дж. Даллес на початку вересня 1956 р. запропонував створити Асоціацію країн, які користуються Суецьким каналом. Дана структура повинна була організувати роботу лоцманів, забезпечити право на вільний прохід всіх кораблів через канал, збирати транзитне мито. Єгипет за рахунок членства в цій організації міг би отримувати певну частку загального прибутку [14, с. 486].

Конференція покликана створити "Асоціацію користувачів" проходила в Лондоні з 18 по 22 вересня. Не всі держави, які брали участь у конференції, погодилися з ідеєю створення "Асоціації користувачів" Суецьким каналом. Формально асоціація у складі 14 країн була створена в жовтні 1956 р. [3, с. 564].

Уряд СРСР висловився проти проекту створення "Асоціації користувачів" каналу і підтримав пропозицію Єгипту скликати конференцію держав, що підписали конвенцію 1888 р. для того, щоб обговорити її перегляд. СРСР закликав західні держави вирішити Суецьке питання мирним способом [5, с. 190-197].

Велика Британія і Франція 24 вересня звернулися до Ради Безпеки ООН з проханням обговорити питання Суецького каналу. Рада Безпеки 13 жовтня 1956 р. схвалила шість принципів володіння і управління Суецьким каналом: 1) дотримання свободи судноплавства; 2) повага суверенітету Єгипту; 3) експлуатація каналу повинна бути виключена з політики будь-якої країни; 4) порядок встановлення зборів і мита повинен бути визначений угодою між Єгиптом і користувачами каналу; 5) справедлива частка стягнених сум повинна бути виділена на розвиток каналу; 6) суперечки пропонувалося вирішувати в арбітражному судді [6, с. 161-162].

СРСР наклав вето на резолюцію Ради Безпеки про управління Суецьким каналом асоціацією користувачів. Єгипет відкинув можливість створення "Асоціації користувачів" каналу [3, с. 566].

Делегація СРСР пропонувала створити спеціальний комітет у складі СРСР, США, Великої Британії, Франції, Єгипту, Індії для ведення переговорів з метою знайти взаємоприйнятну основу для врегулювання суецького питання. Цей комітет мав займатися підготовкою скликання широкої міжнародної конференції за участю представників всіх країн, які підписали Конвенцію 1888 р. СРСР хотів, щоб розгляд питання в Раді Безпеки став початком переговорів зацікавлених держав за участю Єгипту [1, с. 513-516].

Представники Великої Британії, Франції та Ізраїлю 24 жовтня 1956 р. на таємній зустрічі у м. Севр неподалік від м. Париж підписали угоду про співпрацю в питанні нападу на Єгипет [14, с. 776].

29 жовтня 1956 р. Ізраїль розпочав війну проти Єгипту. Питання про агресію Ізраїлю 30 жовтня 1956 р. було поставлено на обговорення в Раді Безпеки ООН. Делегація США і СРСР запропонували прийняти резолюцію, що вимагала припинити вогонь і негайно вивести ізраїльські війська з території Єгипту. Під час голосування в Раді Безпеки ООН американський і радянський представник проголосували за припинення вогню, але Велика Британія і Франція використавши право вето заблокували пропозиції США та СРСР [14, с. 904].

Велика Британія і Франція 30 жовтня висунули ультиматум Єгипту та Ізраїлю. Лондон та Париж вимагали від воюючих сторін припинити воєнні дії та відвести свої війська на 16 км від Суецького каналу для того, щоб забезпечити свободу судноплавства по цьому водному шляху. Велика Британія і Франція заявили

про намір тимчасово окупувати міста Суец, Ісмаїлію і Порт-Саїд. Ізраїль одразу прийняв цей ультиматум, а Єгипет його відхилив. Велика Британія і Франція отримали привід для початку воєнних дій і 31 жовтня 1956 р. голосили війну Єгипту.

Уряд СРСР в своїй заяві від 31 жовтня 1956 р. рішуче засудив "агресивні дії Великої Британії, Франції та Ізраїлю проти Єгипту". СРСР вважав, що Рада Безпеки ООН повинна вжити невідкладних заходів для припинення війни проти Єгипту і негайного виводу іноземних військ з території Єгипту [6, с. 162-163].

Президент США Д. Ейзенхауер у зверненні до американського народу 31 жовтня 1956 р. заявив, що агресія проти Єгипту була підготовлена і здійснена без відома США. Президент США Д. Ейзенхауер вимагав негайно припинити воєнні дії і висловив сподівання, що дане питання буде винесено на обговорення Генеральної Асамблеї ООН [19, с. 1060-66].

Генеральна Асамблея ООН 2 листопада 1956 р. прийняла американський проект резолюції з вимогою негайно припинити бойові дії і вивести всі окупаційні війська з території Єгипту [6, с. 163-164]. Учасники бойових дій на Близькому Сході проігнорували рішення Генеральної Асамблеї ООН.

Керівництво США скептично оцінювало дії своїх західноєвропейських союзників, вважаючи їх залишками старих колоніальних амбіцій цих держав в регіоні. США серйозно побоювалися, що агресія проти Єгипту надасть СРСР привід для втручання в справи близькосхідного регіону [4, с. 223].

Неузгодженість між США та їхніми союзниками у питанні щодо конфлікту дозволила СРСР вдатися до непрямого втручання в конфлікт і виступити в ролі захисника Єгипту. Голова ради міністрів СРСР М. Булганін 5 листопада 1956 р. запропонував президенту США Д. Ейзенхауеру провести на Близькому Сході спільну радянсько-американську воєнну операцію під егідою ООН. На думку СРСР, спільні дії обох наддержав були би надійною гарантією припинення війни проти Єгипту [6, с. 165-166].

США відмовилися від пропозицій СРСР здійснити узгоджені дії на Близькому Сході і висловили своє негативне відношення до ідеї направлення на Близький Схід будь-яких збройних сил. Такі дії, на думку керівництва США, прямо суперечили резолюції ООН, яка закликала до виведення всіх іноземних військ з території Єгипту [11, с. 795-796].

5 листопада 1956 р. М. Булганін направив послання прем'єр-міністру Великої Британії Е. Ідену і голові уряду Франції Г. Молле. СРСР у завуальованій формі пригрозив застосувати ядерну зброю проти Великої Британії і Франції для того, щоб відновити мир на Близькому Сході. В посланні до прем'єр-міністра Ізраїлю Д. Бен-Гуріона рішуче засуджувалися дії Ізраїлю і повідомлялося про рішення Москви відкликати радянського посла з Тель-Авіву [6, с. 167-171].

Радянський Союз не мав наміру розв'язувати війну через Суецький конфлікт. Керівництво СРСР вирішило в жодному разі безпосередньо не втручатися в конфлікт на Близькому Сході. "Ультиматум Булганіна" був інструментом політичного і психологічного тиску на держави-агресори [3, с. 576].

Керівництво США також вважало, що СРСР не має наміру втручатися у війну. У Вашингтоні припускали, що СРСР згадав ядерну зброю у нотах лише для того, щоб надати їм більшої вагомості та серйозності [14, с. 995-996].

Але керівництво США було занепокоєне таким розвитком подій і було вимушене застосувати політичний тиск на Велику Британію, Францію та Ізраїль для того,

щоб примусити їх негайно припинити бойові дії і вивести свої війська з Єгипту. Бойові дії у Єгипті було припинено 6 листопада 1956 р. [4, с. 223].

США і СРСР були проти того, щоб війська іноземних держав продовжували перебувати на території Єгипту. СРСР 10 листопада 1956 р. висловив стурбованість відмовою агресорів вивести свої війська з окупованих територій Єгипту і попередив, що не відкидає можливості прибуття до Єгипту загонів радянських добровольців у тому разі, якщо Ізраїль, Велика Британія і Франція під різними приводами будуть затягувати процес виведення своїх військ з території Єгипту [5, с. 264-266].

СРСР не збирався посилати добровольців в регіон Близького Сходу [1, с. 551]. За допомогою подібних заяв СРСР намагався здійснити тиск на західні держави, щоб примусити їх поквартитися з виводом своїх військ з території Єгипту. У грудні 1956 р. завершилося виведення британсько-французьких військ з Єгипту. 9 грудня 1956 р. СРСР заявив, що виведення іноземних військ з Єгипту знімає питання про виїзд в Єгипет радянських добровольців [5, с. 286-287].

США наполегливо добивалися виведення ізраїльських військ з території Єгипту. Ізраїль хотів отримати від США певні гарантії безпеки в обмін на виведення своїх військ з Єгипту. США 17 лютого 1957 р. заявили, що гарантують Ізраїлю право вільного судноплавства через затоку Акаба і Тиранську протоку [12, с. 392-393]. Але Ізраїль не поспішав виводити свої війська з сектора Газа. 26 лютого 1957 р. США та Ізраїлю вдалося узгодити умови виведення ізраїльських військ з сектора Газа. Сторони домовилися, що вздовж узгодженої лінії перемир'я будуть розташовані миротворчі війська ООН [15, с. 291-295]. Ізраїльські війська були повністю виведені з території Єгипту у березні 1957 р. [4, с. 223].

Під час Суецької кризи 1956 р. СРСР підтримував Єгипет тому, що хотів послабити позиції західних держав на Близькому Сході, розширити свій вплив в даному регіоні та покращити відносини з арабськими країнами. Вашингтон намагався публічно дистанціюватися від дій Великої Британії та Франції тому, що їх близькосхідна політика лише дискредитувала США в очах арабських країн і опосередкованим чином підштовхувала країни регіону до зближення з СРСР. США не хотіли, щоб СРСР скористався кризою задля власної вигоди. Інтереси США і СРСР частково збіглися під час Суецької кризи. Обидві наддержави були зацікавлені в ослабленні позицій Великої Британії та Франції на Близькому Сході. Після завершення Суецької кризи розпочався період непрямого американсько-радянського протистояння на Близькому Сході.

1. Ближневосточный конфликт: Из документов Архива внешней политики Российской Федерации. Т. I. 1947 – 1956. – М., 2003.
2. Киссинджер Г. Дипломатия. – М., 1997.
3. Пелипась М. Суецкий кризис 1956 года // Холодная война. 1945–1963 гг. Историческая ретроспектива: Сб. ст. / Отв. ред. Н. Егорова, А. Чубарьян. – М., 2003.
4. Системная история международных отношений в двух томах. Под ред. А. Богатурова. – Т. II. – М., 2009.
5. СССР и арабские страны 1917-1960 гг. Документы и материалы. – М., 1961.
6. Суецкий канал: Сборник документов. – М., 1957.
7. Alteras I. Eisenhower and Israel: US-Israeli relations, 1953-1960. – Gainesville., 1993.
8. Department of State Bulletin, Vol. №33, (December 26, 1955).
9. Department of State Bulletin, Vol. №33, (September 5, 1955).
10. Department of State Bulletin, Vol. №35, (July 30, 1956).
11. Department of State Bulletin, Vol. №35, (November 19, 1956).
12. Department of State Bulletin, Vol. № 36, (March 11, 1957).
13. Foreign Relations of the United States, 1955–1957. Arab-Israeli Dispute, January 1–July 26, 1956: Volume XV. – Washington, 1989.
14. Foreign Relations of the United States, 1955–1957. Suez Crisis, July 26–December 31, 1956: Volume XVI. – Washington, 1990.
15. Foreign Relations of the United States, 1955–1957. Arab-Israeli Dispute, 1957: Volume XVII. – Washington, 1990.
16. Ginat R. The Soviet Union and Egypt, 1945-1955. – London, 1993.
17. Hahn P. The Suez Crisis: A crisis that changed the balance of power in the Middle East // EJournal. Significant Events in U.S. Foreign Relations 1900-2001. – 2006. – №1.
18. Laron G. Cutting the Gordian knot:

The Post WWII Egyptian Quest for Arms and the 1955 Czech Arms Deal // Cold War International History Project. – Working paper №55. – Washington, DC, 2007. 19. Public papers of the Presidents of the United States: Dwight D. Eisenhower, 1956. – Washington, 1958. 20. The Papers of Dwight David Eisenhower, Volume XVII. The Presidency: The Middle Way. – Baltimore, 1996. – Doc. №1773. Режим доступу:

<http://www.eisenhowermemorial.org/presidential-papers/first-term/documents/1773.cfm>. 21. The 1956 War: collusion and rivalry in the Middle East. Edited by Tal D. – London. – 2001. 22. Yaqub S. Containing Arab nationalism: the Eisenhower doctrine and the Middle East. – Chapel Hill, 2004.

Надійшла до редколегії 17.03.11

В. Власенко, асп.

ФОРМУВАННЯ ТА СТРУКТУРА НІМЕЦЬКОЇ ЦИВІЛЬНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В ГЕНЕРАЛЬНОМУ ОКРУЗІ "ЖИТОМИР" (1941–1944 рр.)

У статті розглядається проблема створення органів управління, які діяли на території генерального округу "Житомир" в період німецького окупаційного режиму.

In the article the problem of creation of organs is examined management, which operated on territory of general district "Zhitomir" in the period of the German of occupation regime.

Вже шістьдесят шість років відділяють нас від часу закінчення Другої світової війни, однієї з найбільших трагедій ХХ ст. Проте й до сьогодні, проблеми, пов'язані з нею, є об'єктом уваги історичної науки. Однією з актуальних проблем української історії ХХ ст. є формування німецької адміністрації на території України. Дана проблема отримала висвітлення у низці робіт, як вітчизняних так і зарубіжних вчених (Лисенко О., Нестеренко В. [13], В. Косик [11], М. Коваль [8], В. Шайкан [17], П. Рекотов [14], Б. Єржабова [7], О. Гончаренко [5]), однак більшість з них зосереджує свою увагу на вищих органах влади. Історіографію проблеми можна доповнити монографією В. Лауер, в якій дослідниця поєднуючи в одне ціле німецькі та радянські архівні документи, щоденники, мемуари та особисті свідчення, дає найповнішу з наявних на цей час оцінку нацистської колонізації, зосереджуючи, переважно, свою увагу на житомирському регіоні [12].

Враховуючи зазначене автор ставить за мету розглянути становлення та формування німецької окупаційної влади на території генерального округу "Житомир".

Першими сухопутними військами, що 9 липня досягли міста Житомира, була 1-ша танкова група (XXXXVIII корпус); слідом за ними прийшла 6-та армія Райхенау. [12, с. 55]. Почалася окупація Житомира, яка тривала з 9 липня 1941 р. до 12 листопада 1943 р. та з 18 листопада до 13 грудня 1943 р. Повністю Житомирську область від німецьких окупантів було звільнено 31 грудня 1943 р. До кінця липня 1941 р. було окуповано і Вінницьку область, окупація якої тривала до 20 березня 1944 р. Житомирська область, північні райони Вінницької області, разом з м. Вінницею та південними районами Поліської області БРСР, з містом Мозирем, увійшли до складу генерального округу "Житомир" з центром у місті Житомир. Станом на 1 січня 1943 р., Житомирський генеральний округ мав 26 округів та 77 районів [7, с. 39].

Окупаційний режим у генеральному окрузі "Житомир" мав свої особливі риси, які відрізняли його від інших округів райхскомісаріату "Україна". Насамперед, неподалік траси Житомир – Вінниця, на території сучасного селища Гуйва, знаходилася штаб – квартира райхсфюрера СС Г. Гімmlера – "Хегевальд" (Hegewald), а поблизу Вінниці, у липні 1942 р., була побудована ставка А. Гітлера – "Вервольф" (Wehrwolf) для координації військових дій Вермахту. Відповідно їх охороною займалася служба безпеки та елітна військова частина СС – "Велика Німеччина", які перебували на території округу. Для кращої охорони "Вервольфу" у всіх сусідніх селах було створено комендатури. Крім того, "Хегевальд", мав стати місцем створення експериментальної колонії етнічних німців. Оскільки, ще однією, особливою рисою округу була наявність серед населення чималої кількості фольксдойче, до яких, з

боку німецької влади було особливе ставлення. Згідно проведеного 1 жовтня 1941 р. перепису населення, на території Житомирської області проживало 36 430 німців, що складало 2,7% від загальної кількості населення [2, с.4].

У перші місяці німецької окупації округу, по містах і селах була встановлена адміністративна структура. Її визначальними рисами, була наявність значної кількості місцевих колаборантів, значна увага до заходів безпеки, економічна експлуатація та системне масове насильство або "каральні" дії проти цивільного населення. Й у військовому, й у цивільному управлінні регіоном центральна, а подекуди і домінуюча, роль належала військам СС під керівництвом Гімmlера. До листопада 1941 року влада перебувала у руках військової адміністрації. Військове завоювання німцями України було стрімким рухом на схід, за якого Вермахту не залишалося часу виробляти й здійснювати політику в тилу. Проте на Житомирщині німецька армія й СС та поліція Гімmlера встановили адміністрацію, що мала владні повноваження з початку липня і аж до прибуття цивільного керівництва в листопаді 1941. Німецька регіональна адміністративна структура налічувала приблизно 870 посадовців комісаріату, на яких була покладена відповідальність за населення, що становило 2 916890 осіб, та територію з площею 64 80011 км². [12, с. 52 – 53, 129; 6, арк. 89]. Генеральний комісаріат було поділено на округи або гебітскомісаріати, на їх чолі стояли німці, які підпорядковувалися генеральному комісарові округу – Курту Клемму, а згодом його наступникові Ернсту Ляйзеру. Гебітскомісаріат зазвичай складався з трьох районів на чолі яких стояв шеф району – українець. Окружний комісар зосереджує в своїх руках всю повноту влади в усіх галузях і питаннях підлеглої йому округи. Районним керівникам підпорядковувалися старости, які стояли на чолі села [1, с. 4]. Окрім двадцяти шести районів на які було поділено комісаріат, німці створили дві міські районні адміністрації (штадтгебіти) у Вінниці та Житомирі [16, с. 6; 7, с. 39]. Столиця округу знаходилася у місті Житомирі. Управління генерального комісара мало чотири головні відділи центрального управління: політичний, господарський і технічний [15, с. 1]. Районні та міські управи налічували близько 10 відділів, основними з яких були: відділ загального управління, поліцейського управління, шкіл і культурних закладів, охорони здоров'я, ветеринарний, фінансовий, будуправління, промисловий, пропаганди і забезпечення робочою силою. Кордони колишніх районів та громад були, в основному, збережені, оскільки це влаштувало окупантів з адміністративної і господарчої точок зору, а також тому, що населення звикло до них [14, с. 53]. В деяких випадках, були збережені не лише кордони, а й частково структура органів управління. Так, наприклад, у Вінниці старший польовий комендант Ма-